

Hvem bor i det systemiske hus?

- Invitation til leg til alle systemiske konstruktører

af Klaus Bakdal

Denne tekst er en invitation til alle systemiske praksisteoretikere. En invitation til at lege med i udfoldelsen af en metafor, der er tænkt som et systemisk blik på vor systemiske praksis og selvforståelse, og som – forhåbentlig – vil kunne give os en lidt klarere begrebsdannelse for, hvad vi gør, når vi arbejder systemisk. Teksten udspringer af en fornemmelse af, at vi har fået opbygget en større erfaringsmasse omkring, *hvad* vi vil sige om det systemiske og om de muligheder, den systemiske tænkning tilbyder, og en lidt mindre erfaringsmasse omkring, *hvordan* vi gerne vil fortælle om det; med andre ord at det systemiske i højere grad er (forblevet) en tænkning, og i mindre udstrækning en læringsmetode.

Metaforen er i sit udspring ikke min egen. Jeg stødte på den til et foredrag, hvor Thorkild Olsen anvendte billeddannelsen om "Det systemiske Hus" til en beskrivelse og vurdering af de systemiske grundbegreber. Thorkilds ærinde er, gennem opbygning af fundament, søjler og tag, at give et bud på den systemiske tænkningens grundbegrebers forhold til hinanden: anerkendelse som fundament, autopoiesis, nysgerrighed, cirkularitet og narrativitet som bærende søjler, og et tag af kontekst. Men jeg har altså lånt metaforen og ikke dens indhold, som jeg håber, Thorkild ved lejlighed udbreder i artikelform.

I pausen efter foredraget begyndte nemlig den proces, der ledte frem til at jeg tog metaforen til mig, og gradvis gjorde den til min egen – for hvad betyder det, at *huset* sættes som metafor for det systemiske? Og hvilken slags hus er det? Og hvem bor der?

En første betragtning kunne være, at metaforen er svær at afgrænse – særligt i betragtning af den voldsomme byggeaktivitet, der er på grunden i disse år. Mange forskellige konstruktører og arkitekter, håndværkere og opmålere fra forskellige relaterede fag går rundt og diskuterer, hvad der egentlig kan, bør og skal bygges. Nogle taler for yderligere etager på det eksisterende hus, andre taler om tilbygninger, og i hvert fald én kendt entreprenør er i gang med at bygge sit narrative hus på nabogrunden, mens han peger på hvad han opfatter som kondemneringsværdige sprækker i fundamentet til det systemiske hus.

Disse mere meta-prægede overvejelser skrives der mange gode og interessante artikler og bøger om. Men at forfølge denne tankebane er ikke ærindet her, hvor mit udgangspunkt som systemisk praksisteoretiker er, at jeg ikke står udenfor og betragter huset. Jeg taler inde fra huset. Dermed er også antydnet en første svarmulighed til spørgsmålet, hvem der bor i det systemiske hus... jeg gør, i hvert fald. Og min invitation går på, at det gør alle systemiske praksisteoretikere.

Så for de af jer, der stadig hænger på, og som måske har lyst til at tage udfordringen op, kommer her præmisserne for legen:

Husets tre etager /Præsentation af metaforen

Første skridt til udfoldelse af metaforen om det systemiske hus må være en indkredsning af, hvilken slags hus der er tale om – er det et parcelhus med en kernefamilie, en fakultetsbygning til et universitet, en kirke... ? Og hvad vil det betyde for den måde, vi diskuterer og praktiserer det systemiske?

Budet her er, at det systemiske hus har tre etager. Disse tre etager har forskellig betydning og virkning ind i den systemiske udfoldelse, og de forholder sig komplementært til hinanden; det er med andre ord i synergien, der opstår mellem etagerne, at den systemiske praksis lever og udvikler sig. Hver etage har sine karakteristika, sit inventar, sine sociale koder, sine forforståelser som der opereres ud fra, og så videre. Etagerne udgør dermed på sin vis forskellige kontekster, som muliggør forskellige positioneringer for dem, der opholder sig der.

De tre etager har jeg valgt at kalde:

- Templet (øverst)
- Laboratoriet (i midten)
- Forsamlingshuset (nederst)

I templet udlægges teksten, og der defineres et indenfor og et udenfor. I templet skrives de autoriserede udgaver, og de forsøges ligeledes oversat til forståelser i kontekster udenfor etagen og udenfor huset.

Typisk indgangsreplik i templet vil i den stramme version være "Begrebet *cirkularitet* skal forstås sådan at..." og i den mindre stramme version: "Cecchin introducerede *cirkularitet* på den måde at..."

I laboratoriet undersøges nye muligheder. En tese gøres til genstand for forsøg, og iagttagelser og erfaringer forsøges omsat til teser. Der vendes og drejes, med den hensigt at skabe ny eller nuanceret mening og forståelse.

Typisk indgangsreplik i laboratoriet er "Hvad nu, hvis begrebet *cirkularitet* snarere...?" eller "Hvordan kan spiralen som geometrisk figur bringe nuancer til vores *cirkularitetsbegreb*?"

I forsamlingshuset mødes det systemiske med omverdenen, som ikke nødvendigvis har et systemisk udgangspunkt. Læring og forandring forsøges bibragt disse gæster i forsamlingshuset gennem dialog, refleksion og erkendelse.

Typisk indgangsreplik i forsamlingshuset er "Hvilken mening giver begrebet *cirkularitet* for jer?"

Sætter vi nu de tre etager op i en tabel – med de fordele (ift. klarhed) og ulemper (ift. ufleksibilitet) som det nu en gang medfører – får vi denne tabel:

Tabel 1: Karakteristika og forskelligheder etagerne imellem

	Tempel	Laboratorium	Forsamlingshus
Hjemmehørende position	<i>Skriftklog</i>	<i>Forsker</i>	<i>Facilitator</i>
Positionens hensigt	<i>Udbrede teksten og levevis i henhold til den</i>	<i>Udforske og undersøge alternativer og flertydigheder</i>	<i>Hjælpe gæster til selvhjælp</i>
Adfærdsregel (eller nødvendig)	<i>Universel tænkning</i>	<i>Multiversel undersøgelse</i>	<i>Dialogisk møde</i>

forforståelse)			
Tekstens karakter	<i>En ufravigelig tekst (ad gangen)</i>	<i>Flertydigheder, udforskede kroge og versioneringer</i>	<i>Teksten som ramme, metode og inspiration – ikke som indhold</i>
Undervisningsform	Forelæsning	Workshop	Dialogiske processer

En afgørende forudsætning for metaforens anvendelighed er, at 'beboerne' (de skriftkloge, forskerne og facilitatorerne) på de forskellige etager ikke sættes lig med persontyper. Etagerne bør læses som forskellige konteksttyper, og beboerne kan dermed forstås som forskellige positioner, man kan praktisere det systemiske fra. En underviser kan på denne måde i løbet af en undervisningssession sagtens indtage forskellige positioner: Eksempelvis underviseren der introducerer til det kommende coachkursus. Han kan vælge at formidle en definatorisk ramme for coachingforståelsen fra hans synspunkt (og dermed fra positionen som skriftklog). Han kan også vælge at bringe forskellige definitioner i spil, og undersøge de forskellige definitioners muligheder (forskerpositionen). Endelig kan han vælge at tage et læringsmæssigt udgangspunkt i deltagerens egne forståelser af begrebet coaching (facilitatorpositionen).

På samme vis vil oplæg, øvelser og refleksioner kunne konstrueres ud fra alle tre positioner. Underviseren vil oftest i løbet af en kursusdag skifte position flere gange.

Min udbyggede metafor om det systemiske hus er dermed dybest set et forsøg på at indkredse et sprog for kontekstbevidsthed. Man kunne kalde den en slags søstermetafor for domæneteorien (se f.eks. artiklen *Gensyn med domæneteorien* som kan findes på www.attractor.dk).

For kontekst er jo som bekendt temmelig udslagsgivende for, hvordan noget udtalt bliver forstået. Lad os derfor undersøge, hvad der kan ske, når de forskellige positioner bringes i spil i de forskellige kontekster.

Tabel 2: Beboere på etager: "Alt er kontekstafhængigt"

Beboer	Etage	Tempel	Lab	Forsamlingshus
Skriftklog		Autoritet	<i>En-øjet</i>	<i>Arrogant</i>
Forsker		<i>Forstyrrende</i>	Kritisk nysgerrig	<i>Uklar</i>
Facilitator		<i>Uvidende</i>	<i>Begrænset</i>	Inspirerende

(I fremstillingen af positionerne, som i det følgende vil blive udfoldet, fremstår det som at samme person kun kan antage én position. Altså at man er enten skriftklog, forsker eller facilitator. Dette er gjort for klarhedens og tekstlighedens skyld. Som allerede antydnet ovenfor, kan de følgende betragtninger naturligvis også gælde for én underviser, der i løbet af en undervisning skifter position.)

Det er ganske tydeligt, at hver af positionerne umiddelbart mødes mest positivt på sin egen hjemmetage. Det er godt at være en autoritet i templet, ligesom det er godt at være kritisk nysgerrig i laboratoriet og inspirerende i forsamlingshuset. De øvrige seks reaktioner, man kan mødes med, skal læses som risici. Risici der opstår, dersom konteksten ikke er klar, og dersom de faste beboere og gæsten ikke forholder sig til konteksten. Optræder der uklarheder eller manglende bevidsthed herom, er der risiko for, at den skriftkloge opfattes som (eller udøver en adfærd der kan tolkes som) arrogant i forsamlingshuset, eftersom han kommer med én sandhed

i et rum, hvor adfærdsreglen er dialog. På sammen vis kan facilitatoren udøve en adfærd i templet, der kan tolkes som uvidende, da han bruger dialogværktøjer i et rum, hvor adfærdsreglen er én sandhed.

Det vil dog være urimeligt at hævde, at den skriftkloge, i det øjeblik han bevæger sig udenfor templet, er én-øjet eller arrogant. Igen: mit fokus her er ikke på egenskaber ved særlige persontyper, men udelukkende på de reaktioner forskellige typer af adfærd fremkalder i forskellige typer af kontekster. Det er altså alene i de situationer, hvor man med den skriftkloges briller på går ind i laboratoriet og agerer som var man forsker, at man vil blive opfattet som en-øjet. På samme vis vil man, hvis man med de samme briller træder ind i forsamlingshuset, blive opfattet som arrogant. Introduceres man derimod i forsamlingshuset som netop skriftklog, vil relationerne være klare og tydelige. Dermed bliver der muligt at positionere sig som en, der udlægger teksten, og gør det i et rum, hvor det dialogiske møde ellers er i centrum. I denne situation er den skriftkloge altså besøgende, facilitatoren er vært og gæsterne er gæster.

Positionsskift som læringspotentiale

Ved siden af – eller overfor – disse overvejelser om kontekstafhængighed, står det omvendte forhold, hvor bestemte positioner indtages med henblik på at forstyrre konteksten. Altså bevidst at indtage en position, der ikke passer overens med etagen, med et specifikt ærinde for øje. Et simpelt eksempel kan være en undervisningssituation, hvor deltagerne forlods har en forventning til, at skriftkloge udlægger teksten, men hvor underviseren forstår læring i dialogisk forstand, og derfor ønsker at positionere sig som facilitator. Han kan følgelig vælge facilitatorpositionen, og forholde sig reflekterende sammen med deltagerne til netop denne position-kontekst forstyrrelse. Han kan også vælge en iscenesættelse af en laboratorium-kontekst, og indtage positionen som forsker, og drøfte og undersøge den ønskede læring med deltagerne. Endelig kan han vælge at møde deltagerne ud fra deres forventninger, og indtage en position som skriftklog, og fra den position beskrive hans billede af læring, og efterfølgende skifte kontekst og position.

Forholdet mellem position og kontekst (etage) kan derfor både have en passiv karakter, hvor idealet er en kontekstaflysning, og en aktiv karakter, hvor idealet er en kontekstafprøvning og –flytning. I det passive tilfælde betragtes konteksten som rammen og dermed et vilkår der skal aflæses, for at læringen kan finde sted inden i den. I det aktive tilfælde integreres kontekst-position forholdene i selve læringen.

Etagernes funktion

Det ville være let og ligetil at hævde, med reference til det Schönske læringshjul, at teorien bor i templet, praksis bor i forsamlingshuset og refleksionen i laboratoriet. Det vil dog være en indpasning af metaforen som jeg ikke ubetinget vil dele, og det af flere årsager.

For det første deler jeg ikke det udgangspunkt, at teori, praksis og refleksion kan deles og skilles ad på en sådan måde. I Attractor arbejder vi med udgangspunkt i begrebet praksisteori (inspireret af Vernon Cronen), simpelthen for at slippe ud af adskillelsen teori/praksis. Hvilken teori hviler ikke på erfaringer, og hvilken teori er anvendelig, hvis den ikke allerede har en praksisrelation? Hvilken undervisningspraksis kan frasige sig at hvile på et teoretisk fundament, uanset om dette fundament er eksplicit eller ej?

For det andet vil en indpasning som den ovenstående udgrænse alle teoretiske overvejelser til at finde sted i templet, alle undersøgelser til laboratoriet og al praktisk undervisning til forsamlingshuset. Det er på ingen måde mit ærinde.

Etagerne som kontekster og de positioner, de tilbyder, er tænkt gældende i alle typer af situationer. Jeg har tidligere givet et eksempel på, hvordan et kursus kan åbnes på forskellig vis fra hver af etagerne. Tilsvarende eksempler kunne gives for interne udviklingsdage for konsulenter, faste ugentlige afdelingsmøder etc.

Jeg arbejder selv med at skabe konkrete markører for de forskellige etager i undervisningssituationer. Jeg er også begyndt at inddrage kursisterne eksplicit, ved tidligt i et undervisningsforløb at præsentere metaforen, og referere tilbage til den, for at præcisere eller drøfte mine intentioner. Jeg har oplevet, det kvalificerer deltagernes muligheder for at bidrage til lærings set-up'et, blandt andet ved at opløse de vanskeligt brugbare fraser, som vi høfligt lytter til, men oftest har vanskeligt ved kompetent at arbejde videre med. Eksempelvis sætninger som "vi vil have flere værktøjer". Vi er nok i stand til at "lange nogle coaching-værktøjer over disken", men i en læringsoptik er det ikke mindre interessant, hvorledes vi arbejder med disse værktøjer, og hvad anledningen til at arbejde med værktøjerne er. Skal de blot præsenteres, er der stor forskel på, om de præsenteres fra en skriftklogposition, eller fra en forsker- eller facilitatorposition.

Funktionen af etagerne og af positionerne bliver derfor, at de tilbyder en overvejelse hos (i dette tilfælde) underviseren, om at indtage den position, og dermed også en relation i forhold til kursisterne, der bedst matcher de intentioner der knytter sig til den konkrete sekvens i forløbet. Desuden tilbyder metaforen et begrebsæt mellem underviser og kursister, med henblik på at forklare underviserens metodevalg og/eller inddragelse af kursisterne med henblik på ansvarliggørelse for egen læring.

Huset set udefra – eller: Metaforen før og nu

Da jeg først begyndte at lege med tanken om et systemisk hus i tre etager, havde jeg en slet skjult intention om at tale "templet" lidt ned, og tale "forsamlingshuset" mere ind i vores praksis og selvforståelse. Undervejs har jeg forladt denne lidt kantede tilgang, for i stedet at tale om et samlet hus med tre komplementære etager.

Valget af begreber trækker dog spor fra denne oprindelige hensigt. Jeg vil bede læseren forsøge at abstrahere herfra. Om end "tempel" og "skriftklog" givetvis har en tilnærmelsesvis frastødende klang, er berettigelsen og anvendeligheden dog usvækket. Eksempelvis søger ledere, andre professionelle og af og til hele organisationer i stor udstrækning skriftkloge, med henblik på at møde et sammenhængende sæt af forestillinger og tanker, fremfor forskerens flertydige tilgang og facilitatorens u-tydelige tilgang til særligt teoripræsentation.

Til gengæld repræsenterer forsamlingshuset en klar normativ tilkendegivelse, der ikke er foldet fuldt ud. En tilkendegivelse af, at vi kunne nyde gavn af et intensiveret fokus på, hvordan et systemisk læringsrum kan folde sig ud. Et systemisk læringsrum hvor samskabelse, kontekstafhængighed og cirkularitet tages bogstaveligt i udformningen af mekanismer for vores bidrag til læring, nemlig som facilitatorer mere end som undervisere.

Dette sker naturligvis allerede i dag, men det er dog min fornemmelse, at vi er skarpere på undervisningen i systemisk tænkning, end på systemisk funderede læringsmetoder.

Den videre konstruktion

En metafor, man begynder at folde ud, er en metafor i bevægelse. Et påtrængende spørgsmål er derfor, hvad der kan ske i en videre konstruktion af huset. Venlige sjæle har f.eks. foreslået, at huset kunne gøre god brug af et observatorium, og der er gisnet vældigt om, hvad der mon er i kælderetagen.

Jeg skal erkende at have givet dette mange tanker, uden at være kommet til et tilfredsstillende resultat. Vi fanges altid i denne særlige fælde, når vi gestalter modeller af positioner: fra hvilken position beskuer modellen skaber selv modellen? Jeg er i risikozonen for, at have taget en skriftklogs position på dette hus' konstruktion. Jeg lader mig begrænse af skønheden i det magiske tal 3, som huset er bygget op omkring, og jeg lader mig nok også afskrække en smule af den kompleksitet, tabel 2 vil blive udsat for, hvis to yderligere etager skal etableres på lige fod med de eksisterende tre.

Dette er derfor en invitation til systemiske medkonstruktører.

Jeg har dog tilbragt så meget tid i laboratoriet, at jeg dårligt kan nære mig for at foreslå en gryende mulighed: Hvad hvis observatoriet og kælderen etableres i tilknytning til huset, men ikke har faste beboere? Observatoriet og kælderen kunne derved komme til at udtrykke nogle potentielle funktioner, som husets tre beboertyper kan gøre brug af. Lad mig forklare:

Observatoriet er udsynet til og inspirationen fra andre verdener. Observatoriet tilbyder både muligheden for et panoramisk blik på andre bygninger og landskaber, men har også opstillet en lang række instrumenter, i form af kikkerter, spejlreflekser, sekstanter og andet.

Observatoriet er på huset, og ikke over det eller i en anden sfære. Omverdenen bliver altså betragtet fra en specifik position, som man ikke bevæger sig væk fra (uden i givet fald at skulle forlade huset). Observatoriet er derfor ikke hjemsted for objektivitet i større eller mindre grad end de andre etager, men dele af omverdenen kan sættes i perspektiv eller forsøges forklaret ved brug af husets eget sprog, kultur og anden for-forståelse.

I et systemisk hus er observatoriets instrumenter derfor systemiske. De kan ændres og udskiftes, men er altid indenfor rammerne af det systemiske. Ændringer kan forekomme gennem processer på de beboede etager. Skriftkloge kan have bestilt instrumenter, som forskerne forsøger at udvirke og facilitatorerne teste. Eller facilitatorerne har gjort sig erfaringer, som forskerne omsætter til et potentielt instrument, der godkendes og benævnes af de skriftkloge.

Det er lyset fra omverdenen, der kan observeres fra observatoriet, og det tilbyder et billede af denne omverden. Men dette billede kan kun materialisere sig gennem et instrument, der bryder lyset, omdanner den tredimensionale verden til et todimensionalt kort, og som først kan give mening og nytte, når det bringes ind på de beboede etager.

Lyset er også nøglen til forståelse af husets kælder, men det er ved dets fravær. I kælderen findes de glemte tanker, de misforståede skrifter og de tabte intentioner (og de tabte tanker, glemte skrifter og misforståede intentioner osv.).

Der er mange gange og rum i kælderen, og den består måske endda i sig selv af mange etager, og står endvidere måske i forbindelse med andre huses kældre. Vi kan gisne og formode om kældrens indretning og udstrækning, men vi kan i sagens natur ikke kortlægge den, da vi ikke kan bringe lys derned.

Og dog. Det lille lys fra en erindring eller en tanke kan give en beboer så tilpas meget lys, at det bliver ham muligt at søge vidnesbyrd herom. En lille *oplysning* der kan bringe ham hen til en hylde, et skab eller et bord, hvor et objekt lige akkurat er så illumineret, at han sporadisk kan læse eller sanse en tekst eller et objekt.

Kældrens objekter er meget forskellige, og deres tilstand er tilsvarende forskellig. Nogle er papirtynde glas, der skal bæres med stor forsigtighed. Andre er følsomme pergamenter, der formentlig ikke kan tåle husets lys uden at pergamentet tilintetgøres. Andre objekter igen kan ubesværet tages fra kælderen til huset, men vil sandsynligvis hurtigt blive stemplet utidssvarende eller på anden måde aparte og uanvendelige. Men det er jo svært ikke i ny og næ at gå på jagt i kældrens gemmer, for man kan jo aldrig vide...

Med disse – indrømmet – temmelig vage antydninger af mulige viderekonstruktioner, vil jeg her slippe den udfoldede metafor om det systemiske hus for denne gang. Jeg håber, den kan bidrage som et inspirerende sprog for beboere i de mange praksisteoretiske huse i terrænet, og jeg inviterer til drøftelser, ændringer og forfininger af konstruktionen.

Klaus Bakdal